

Zo wordt het spel gespeeld.

lezing van Jozef Wissink op studiemiddag 'Zo wordt het spel gespeeld'
14 maart 2014 in de Nieuwe Jutter Amerhof 66 Utrecht

Tot z'n pensioen
Hoogleraar
Praktische
Theologie

Inleiding

Er zijn mij twee vragen gesteld.

- a) Wat kunnen de ervaringen met de werkwijzen in het buurtpastoraat betekenen voor andere vormen van kerkopbouw? En
- b) wat betekent dit voor de opbouw van expertise vanuit het WKO?

Het moge op voorhand duidelijk zijn dat ik geen simpel antwoord op beide vragen zal hebben, maar beide vragen zijn in elk geval goed om het nadenken te sturen. En dan komt er altijd iets uit.

Ik heb het boek van Titus Schlatmann en Rob van Waarde: "Zo wordt het spel gespeeld. Over empowerment en gemeenschap -een praktijkonderzoek" Ootmarsum, 2012 gelezen. Daarnaast het verslag stuk van Gerard Groener, met dezelfde titel, over ervaringen van een intervisiegroep van het WKO, dat U allemaal ontvangen hebt. Daarnaast heb ik de verslagen van deze groep ontvangen, die niet aan u allen zijn toegezonden, ook om de privacy van de deelnemers te waarborgen. Ik mag van die verslagen gebruik maken op conditie van het respecteren van die privacy.

De stand van de kerkopbouw

Ik heb de indruk dat we met de kerkopbouw voor een wending staan. De kerkopbouw, zoals die in mijn studententijd ontstond en die bij ons door Roger Weverbergh en Piet van Hooijdonk -zijn gedachtenis zij tot zegen- onderwezen werd en waar ik over bij-las, toen ik hoogleraar praktische theologie werd, was sterk gebonden aan de positie van de kerk toen. Ik schilder het maar even voor de katholieke kerk, maar aan de reformatorische kant kan men snel de parallellen vinden. Er was in die tijd een grote aanhang bij de kerken, de instituties stonden stevig overeind, er was een -naar het leek- onuitputtelijke reserve aan vrijwilligers die samen wat wilden. Tegelijk vroegen de nieuwe inzichten van Vaticanum II om een andere wijze van gestalte geven aan de kerk. De situatie vroeg om een vitalisering van de parochie en die terminologie verwoordde zo uitstekend, waar iedereen behoefte aan had, dat er verder geen vragen bij werden gesteld. Wie toen vragen stelde bij het parochie-systeem kreeg het verwijt naar het hoofd, dat hij de geprivilegieerde plek van de nabijheid van de kerk aan mensen ondermijnde. Dat kon een mens toch niet willen. Ik herinner me nog discussies met mijn promovendus Menco van Koningsveld, die zeker vroeger bijna allergisch was ten aanzien van vragen bij het territoriale beginsel van de kerkindeling. Ik heb die vragen wel gesteld en stel ze nog steeds, overigens niet omdat ik van parochies afwil, maar omdat het me goed lijkt om "out of the box" te denken en omdat het me goed lijkt om in de ecclesiologie de flexibiliteiten van de katholieke ecclesiologie optimaal te gebruiken. Verstarring is er al genoeg.

Ondertussen is de situatie grondig gewijzigd: de parochie en de gemeente zijn in crisis. De situatie verschilt nog enigszins per streek en per bisdom en per confessie, maar is gemiddeld dramatisch te noemen. In Trouw las ik op deze ochtend (14 maart 2014) dat Groningse onderzoekers er per ongeluk achter kwamen hoe dramatisch het aantal vragen om de doop voor kleine kinderen gezakt is. En dat komt niet door de toename van mensen die theologisch

meer voor de volwassenendoop voelen. Ik denk dat voor de gemiddelde parochie hetzelfde geldt. Ik vind het nog steeds de moeite waard om voor enigszins vitale gemeenschappen op te komen en ze niet af te schrijven of slechts administratief te dulden als toekomstig klantenbestand voor een centrumkerk, zoals dat in het aartsbisdom Utrecht gebeurt en voor een stuk ook in het bisdom den Bosch. Geloofsgemeenschappen mag je niet willen opheffen. Maar ik gebruikte al het niet al te veeleisende “enigszins vitale gemeenschappen” moeten verdedigd worden. Toen één der professoren van het professorenmanifest, waarin opgekomen wordt voor het goed recht van zelfstandige lokale geloofsgemeenschappen, me vertelde over de bijzonder vitale gemeenschap, waar hij deel van uitmaakte, vroeg ik hem hoopvol: “dus bij u lukt het om de jongeren zo aan te spreken, dat ze deel blijven uitmaken van de gemeenschap...?” Hij schrok wat van die vraag en zei toen, dat ze met Kerst toch echt wel nog steeds aanwezig waren. Ik vat dat antwoord op als aan de ene kant een bevestiging van mijn vrees dat in de katholieke kerk de aansluiting van onze traditie met de nieuwe generaties nergens royaal lukt en aan de andere kant als een vermaning om daarmee toch die jongeren niet af te schrijven (met Kerst zijn ze er soms nog), noch die geloofsgemeenschappen. Het is niet eenzijdig hun schuld en als het geloof er echt is, is er vitaliteit, ook als we geen weg naar de toekomst zien. Het joodse volk heeft dat ten tijde van de ballingschap waarschijnlijk ook niet gezien en toch hebben ze in de nieuw ontdekte synagoge het geloof bewaard.

Dat betekent dat pastores en parochianen in de parochies voor de keuze staan, of ze zich samen slechts blijven richten op de reeds aanwezige groep of dat ze missionair worden. Wanneer ze tot het eerste besluiten, kan er veel nog een tijd doorgaan zoals het ging. Ook het type leiderschap kan nog een tijd verder, zoals we het gewoon zijn. Hoewel, vergis je niet, het autoritaire type leiderschap waarin de pastoor simpelweg de baas is en dat wil weten ook, zorgt voor versnelde afkalving. Staf Hellemans waarschuwt, dat de op autoriteit koersende kerk het sekte-scénario kiest. En als het leiderschap democratischer of welwillender is, dat dan het scénario van de afstervende restkerk lijkt te volgen. Er moeten dus nieuwe wegen gevonden worden, waarin contact gezocht wordt met de grote groep katholieken, waar geen contact meer mee is en met heidense zoekers en anderen. In het geval van deze keuze voor het missionaire wordt de parallelle tussen wat de buurtpastores aan methode ontwikkelen en wat de groep pastores uit verwante werksoorten in enkele intervisie-bijeenkomsten uitwisselen aan de ene kant en tussen wat anderzijds de “gewonere kerkopbouw” momenteel te zien geeft groter.

Ik heb er bij mijn afscheid als hoogleraar praktische theologie voor gepleit, dat de praktisch-theologische sub-discipline kerkopbouwkunde zich verbindt met de missiologie. Theoretisch is daar veel te leren en ook qua methodologie. Tegelijk geldt: hoe missionaire pastoraal er concreet uit moet zien in Drachten, Maastricht of Geldermalsen, dat weet ik niet. Daar moet ervaring mee worden opgedaan, zoals dat in het buurtpastoraat gebeurt, zoals dat in ziekenhuizen met geestelijke verzorgers gebeurt en in gevangenis en leger met geestelijke verzorgers en aalmoezeniers. Daarom ben ik zo blij met zowel het boek “Zo wordt het spel gespeeld” als met de intervisie van de pastoraal werkenden in werksoorten, die halfweg de ervaringen van de buurtpastores liggen (of soms nog dichterbij).

Fundamentele concepten

Ik denk dat de meeste concepten, die in de analyse van het werk van de buurtpastores gebruikt worden, fundamenteel zijn, ook voor kerkopbouw in den brede. Ik wil apart wijzen op de plek en de lege plek. De plek is een plaats, waar het voor mensen even veilig en vertrouwd is: het kan een huis in de buurt zijn, maar duidt meer algemeen de werksfeer aan -een netwerk,

waarbinnen ontmoetingen mogelijk worden (Schlatmann-van Waarde, 30-31). De lege plek is het punt, waar tussen pastor/hulpverlener en pastorant het geven en ontvangen wisselen: hulpverleners zijn overwegend gevers, maar als dat de enige relatie is, waartoe ze in staat zijn in hun professionele handelen, hebben ze de professionaliteit gedehumaniseerd. In de Joodse traditie is “ha-makoom” bijna een godsnaam: in Gen. 22 wordt over de berg Moria gesproken als “de plaats, waar God voorzien zal”, een plek waar God woont. Amsterdam heette bij de Joden dan ook liefkozend Mokum: het was een echte plek, een plek van wederzijds geven en ontvangen, een beeld van Jeruzalem. Kerk bestaat bij gratie van deze plekken: voorzover er institutie is, ontvangt die legitimatie door het behoeden en faciliteren van deze plekken, niet andersom. In die zin is wederkerigheid wezenlijk voor alle verkeer in de kerk. Het is niet voor niets, dat in de missiologie over de dialoog gesproken wordt als de modus, waarin alle missie geschiedt. Dialoog is daarbij niet bedoeld als een soft woord voor een proces, waarin geen der partijen een eigen mening heeft en daar verdraagzaam mee omgaat bij de ander. Het gaat om een strijd om het leven, waarin ieder echt hoort en echt spreekt en bereid is om te leren van de ander. We moeten identiteit en openheid niet tegen elkaar uitspelen: alleen wie een identiteit heeft, kan zich openen, zoals alleen de bewoner van een huis de deur kan openen.

Als de situatie van de kerk een missionaire situatie is -in principe is ze dat wezenlijk en altijd, maar momenteel komt ons dat op een urgente manier aan het bewustzijn-, dan zijn deze noties van lege plek, ontmoeting, dialoog van theologisch essentiële betekenis voor de ecclesiologie. De inhoud van ons geloof en de beslissende concepten uit de methode van werken komen dicht bij elkaar. Daar ligt voor mij ook één van de krachtpunten van de presentietheorie.

De dubbele missie

Ik heb onder invloed van de missionaire situatie de werkwijze van buurtpastores en kerkopbouwers elkaar dicht laten naderen. Ik ga daar niets van terugnemen, maar wel iets aanvullen. De missionaire situatie vraagt namelijk van ons dat we op twee manieren in de leefwereld van mensen present zijn, zowel op diaconale als op evangeliserende wijze. Voor dat laatste moet de weg in onze cultuur ook nieuw gevonden worden en het moet evenzeer dialogaal plaats vinden.

Ik denk dat we deze dubbelheid al in het evangelie ontmoeten. Aan de ene kant helpt Jezus mensen door ze te genezen en ook door hun de ogen ervoor te openen dat hun leven en dat van andere mensen een goed is, dat het waard is om te beamen en te beminnen. Daarin gaat het iets goeds en iets heiligs open voor een mens, zoals iemand een licht opgaat. Jezus noemt die aanvaarding van het leven ook “geloof” en zendt daarna die mensen heen. Ze worden schijnbaar geen kerklid en Hij schijnt daar ook geen probleem van te maken. Tot dit “geloof”, dat het leven van jezelf en van de ander een goed is dat het waard is om bemind te worden, tot deze liefde en deze vrijheid zijn alle mensen geroepen. Iets anders is, dat sommige mensen ook geroepen worden tot leerling van Jezus, directe omgeving van de Gever van liefde en vrijheid. Zij vormen de engere kring, die kerk wordt in striktere zin en die het verhaal blijven aanbieden van God met de mensen en daar ook verantwoordelijkheid voor nemen. Om hen van die roeping bewust te maken en vervolgens op hun dienst in kerk en wereld voor te bereiden is aparte evangelisatie en catechese nodig.

Ik wil die dubbelheid van de missie benadrukken: beide kanten vallen niet samen en moeten ook uit elkaar worden gehouden. Wie met mensen Schrift leest of optrekt om ze te ontmoeten en om samen het leven te beamen, moet geen dubbele agenda voeren: het is iets anders dan het werven van leerlingen, die leden van de kerk worden. Dat kan een welkom neveneffect

zijn, maar het is niet het geïntendeerde doel. Wie het intendeert, zal bij iemand die wel het leven gaat beminnen, maar geen leerling wordt in engere zin, teleurgesteld zijn, terwijl hij blij moet zijn met wat er wel gebeurd is. Aan de andere kant horen beide dimensies van de zending van de kerk wel bij elkaar. Beide zijnd dialogaal, beide vragen de volle presentie en ontmoetbaarheid van de persoon, beide willen aansluiten bij de leefwereld van mensen. Beide willen iets evoceren en wanneer iets van het geheim geëvoceerd is, kan er gevierd worden dat er goeds gebeurd is en/of nader onderscheiden of er een verdergaande roeping aan de orde is.

Ik heb zelf in de praktische theologie altijd graag contact onderhouden naar mensen die aan deze twee fronten werkzaam waren. Ze verschillen best wel. Catecheten geven graag onderricht, want iets van leer maakt deel uit van hun opdracht, terwijl buurtpastores vooral luisteren, maar als je ze daarop vastlegt, doe je aan beiden onrecht. Een docent die niet luistert, is een slechte docent en sluit niet echt aan bij de leefwereld van de ander, terwijl een luisteraar die niets terug zegt, niet echt zelf present is. Ik denk dat het goed zou zijn, wanneer het WKO nog eens een groep mensen samen in een intervisieproces betreft: buurtpastores, pastores (en anderen) die in diaconie werkzaam zijn en pastores (en anderen) die catechetisch in gesprek zijn met zoekenden van binnen en buiten de kerken. Die kruisbestuiving zou de missionaire taak van de kerken zeer bevruchten. Één van de deelnemers aan de intervisiegroep komt uit de hoek van wat ik hier aanduid met evangelisatie; dus het proces is al begonnen.

Conclusie

Onder invloed van de missionaire uitdaging aan de kerken worden de ervaringen van buurtpastores (evenals die van ziekenhuispastores, gevangenis-GV's en dergelijke) steeds belangrijker voor zowel reflectie op als ontwikkeling van methodologie voor nieuwe vormen van kerkopbouw.

In het missionaire moeten we diaconie en evangelisatie beide hooghouden, goed uit elkaar houden en goed verbinden.

Voor de expertise-ontwikkeling van het WKO zou een uitwisseling vanuit die twee dimensies van de zending van de kerk vruchtbare perspectieven kunnen openen.